

EĞİTİM KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ EĞİTİM POLİTİKASI'NIN GELİŞİM SÜRECİ

Arzu KİHTİR*

The Development Process of the European Union Education Policy

This article analyses the importance and role of education as a concept and how the European Union deals with education from the beginning.

It is a fact that all the developed countries in the world have a contemporary education system. Since the Rome Treaty the European Union have been trying to build a system like this for the member countries by means of directives, decisions and resolutions.

The member countries have different education systems and they are a little bit conservative about their national education policy. But they are still trying to build a common education policy which doesn't damage the basic structure of the national education system of member countries.

Key Words: Education, European Union, Education Policy

* Araş.Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

.....

“Eğitim ve öğretimde kullanılacak yöntem, bilgiyi insan için gereksiz bir süs, bir baskı aracı ya da uygar bir zevkten çok, maddi yaşamda başarılı olmayı sağlayan pratik ve kullanışlı bir aygıt durumuna getirmektedir”

Mustafa Kemal Atatürk

“İnsanlık tarihi gittikçe eğitim ile felaket arasında bir yarışa dönüşüyor”

H. G. Wells

En genel tanımıyla eğitim, “Önceden saptanmış amaçlara göre insan davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizisidir”. (Oğuzkan 1998: 48)

“Eğitimde hedef, bireye, yetiştirilen insanda bulunmasını istediğimiz, eğitim yoluyla kazandırılabilir niteliğe sahip istendik özelliklerin kazandırılmasıdır. (Bilen 1993: 2) Söz konusu olan istendik özellikler, bilgiler, yetenekler, beceriler, tutumlar, ilgiler ve alışkanlıklardır. Bir toplum ancak bu özelliklerle donanmış bireylere sahip olduğu zaman ideal toplum olma niteliği kazanır ve bunu devam ettirir. Bir milletin ilerlemesi veya gerilemesi toplumun özellikleri ile bağlantılıdır ki bu özellikler de dinamizm, medeniyet ve kültür seviyesi, yaratıcılık, eğitim sisteminin kalitesi ve özellikle toplumun yeni koşullara uyum sağlayabilme kabiliyeti olarak sayılabilir. Çağcıl eğitim sistemleri dolayısıyla eğitim seviyesinin yüksek olduğu ülkelerin özellikle ekonomi alanında kaydettikleri

ilerlemeler -Japonya örneğinde olduğu gibi - bunu kanıtlamak tadır.

Eğitim ve öğretimin hedeflerini evrensel eğitim ilkeleri belirlemelidir. (Coşkun 1996: 44)

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne göre eğitim insan kişiliğinin tam olarak ortaya çıkıp serpilmesini, insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesini sağlamayı hedeflemelidir.

Eğitim kişilere sadece bilgi vermek demek değildir. Bunun yanısıra eğitim ile kişilere başkalarının hak ve özgürlüklerine saygılı olma ve kişisel benliklerini geliştirme öğretilir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne göre eğitimin amacı "Bütün uluslar, bütün ırklar ya da dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu desteklemek, barışı sürdürmek için Birleşmiş Milletler etkinliklerini geliştirmek" olarak açıklanmaktadır. (Tanilli 1989: 22)

Bireylerin ve toplumların gelişiminde eğitimin önemli bir rolü vardır. Eğitim işgücünün niteliklerini geliştirir ki bu da üretim ve verimliliği artırır ve ekonomik refah üzerinde doğrudan etki yaratır. Ülkelerin işgücünün niteliğini geliştirmek için eğitime yaptıkları yatırımlar hem yeni ürün ve teknoloji geliştirmeye yönelik yatırımların getiri oranını hem de yeni ürün ve teknolojilerin benimsenmesini ve kullanımını kolaylaştırarak ekonomik gelişmeyi etkiler. Eğitim yatırımları, makine ve teçhizata yapılan yatırımlar gibi bir ülkenin üretken kapasitesini ve gelir düzeyini yükseltir.Özetle söylemek gerekirse eğitim kalkınmaya değil kalkınma eğitime bağlıdır. Diğer yandan gelir düzeyi yüksek ülkeler, milli gelirlerinin daha büyük bir bölümünü eğitime ayırıp insan kalitesine yatırım

yapabilirler ve bu yatırım sayesinde daha yüksek işgücü verimliliği elde edebilirler. Bu nedenle eğitim düzeyi ile kişi başına düşen gelir arasında basit bir tek yönlü nedensellik ilişkisi yoktur.

Bir ülkede mevcut eğitim düzeyi o ülkenin refahı ile doğru orantılıdır. Bireyler ne kadar iyi eğitilmişlerse o ülkedeki refah düzeyi de o derece yüksek olur. Yapılan araştırmalar ve ulusların deneyimleri bunu gözler önüne sermektedir. Ülkeler için, yoksul, zengin, uygar, diğer bir deyişle uygar yaşam koşullarına sahip gibi nitelermeler yapılırken, ırk, din, coğrafya, rastlantı, tarih gibi özellikleri göz önünde bulundurup değerlendirme yapmak yerine asıl değişken olan eğitim üzerinde durulması ve eğitimin kalkınmadaki rolü ve önemi vurgulanmalıdır. (Yenal 1999: 19)

Çağdaş uygarlığa ulaşmada eğitimin ve dolayısıyla eğitim kurumlarının rolünü yadsımak mümkün değildir. İçinde bulunduğumuz çağda bilgi ve teknolojinin son hızla geliştiği ve yayıldığı çok açıktır. Bilgi tarihte görülmedik bir şekilde değer kazanmakta, bilginin transferinde kullanılan iletişim teknolojilerinde de büyük ve hızlı gelişmeler olmaktadır. Bu durum bilginin insan haklarına ve demokratik kuralların öngördüğü amaçlara uygun bir şekilde kullanılmasını zorunlu bir hale getirir. Aksi taktirde bu amaçlara uygun olarak kullanılmayan bilgi, siyasal bunalımlara, ekonomik dengesizliklere, sosyal patlamalara ve kültürel çatışmalara neden olur. Peter F. Drucker da "Bilgi toplumu için yapılan eğitimin sosyal bir amacı olacaktır. Değerlerden yoksun bir eğitim olmayacaktır. Hiçbir eğitim sistemi böyle değildir" diyerek eğitimin bu yönüne dikkati çekmektedir. Hiç şüphesiz ki eğitim tarih boyunca bireyin davranışlarını olumlu yönde etkilemede

bireyle-toplum, toplumla-birey arasındaki ilişkileri düzenlemede en etkin araç olmuştur. Eğitim daima olduğu gibi yeni bin yılın öngördüğü uygarlığın oluşmasında en etkin rolü oynayacaktır. İçinde bulunduğumuz yeni bin yılda çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmayı hedeflemiş ve hatta bu hedefe ulaşmış toplumlar bile eğitime her zamankinden daha fazla önem vermelidirler. (Turgut 2000: 2)

Çağdaş toplumda eğitim kurumunun üstlendiği rol, eğitmek, öğretmek, bilimsel araştırmalar yapmak, çağın bilimini, tekniğini, sanatını ve toplumun bunları yansıtan kendine özgü değerlerini, toplumu, gelecek kuşaklara kazandırmak işlevini yerine getirmek şeklinde açıklanabilir.

Eğitim kurumlarının bu özellikleri ile başlıca iki işlevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Birincisi toplumu oluşturan bireylerin kişisel niteliklerini geliştirmek, bilgi beceri sahibi olmalarını sağlamak, ikincisi bu bireylerden oluşan ulusal toplumun çağın uygarlığını yakalamasını, özgürlüklerini de koruyarak geliştirmesini, insan hakları ,ulusal egemenlik, ulusal bağımsızlık ve uluslararası barış ve dostluk gibi değerlerin bilincine varmasını sağlamak. (Ozankaya 1995: 385)

Demokrasi, insan hakları, küreselleşme gibi kavramların öne çıktığı günümüzde, çağdaş eğitim, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak için eğitim olmanın yanısıra demokrasi için de eğitim olmak zorunluluğundadır.*

* Bkz. MEB; *Millî Eğitim Politikaları ve Şurular (Araştırma)*, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Şura Genel Sekreterliği, Ankara 1996, s. 1

Bireyin kişiliğini tam geliştiren, bir başka deyişle insanı özgürleştiren eğitimin işlevleri şu şekilde özetlenebilir:

- Bakma ve koruma (Özellikle gençler ve çocuklar için)
- Kişide var olan tüm yetenekleri geliştirme
- Çevreye ve topluma dinamik uyum sağlamaya yarayacak becerileri kazandırma
- Öğrenme yollarını öğretme
- Bilimsel bilgiyi ve çağdaş teknolojiyi tanıtmaya
- Yaşamsal becerileri ve davranışı kazandırma
- Demokrat yurttaşlık bilincini kazandırma
- İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirip pekiştirme
- Mesleki bilgi ve becerileri kazandırma
- Yerel, ulusal ve evrensel kültürü tanıtmaya

Uygulanacak eğitimin yukarıda belirtilen özelliklere sahip olabilmesi için eğitim politikası belirlenirken, eğitim planlaması, programlanması yapılırken, eğitimin yönetiminin, maddi şartlarının hazırlanmasında, yetiştirmede ve eğitim yöntemlerinde çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Bütün bu tanımlamalar ve açıklamalar eğitimin en temel insan haklarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim hakkının çağdaş ve yeterli bir şekilde gerçekleştirilmesi devlete yüklenmiş bir sorumluluktur.

Çağdaş devlet eğitim özgürlüğünü tanımanın yanısıra, onun olanaklarını yaratmak ve eğitim özgürlüğünü bir hak durumuna getirmek durumundadır.

Devletin üstlendiği bu sorumluluk varlığını sürdürebilmesi açısından da gerekli ve önemlidir. Bu anlamda devletin vatandaşlara, içinde yaşadıkları toplumun birlik ve bütünlüğünü kaybetmeden varlığını sürdürebilmesi için gerekli ortak değerleri, kültürü kazandırması dolayısıyla ideal vatandaşlık eğitimi vermesi gerekmektedir. Aksi taktirde varlığını sürdürmesi oldukça zordur. Eğitim hakkının bir diğer gereği de eğitim hakkı kullanılırken bu hakkı kullanacak olanların taleplerini, demokratik yollarla ve özgürce dile getirebilmeleri için uygun ortamın sağlanmasıdır.

Eğitimin bir hak olabilmesi için, en azından şu hususları içermesi gereklidir:

- Herkesi kapsaması
- Yeterli sürede verilmesi
- Yaşam boyu ulaşılabilmesi
- İlkece kamu görevi olarak, parasız sunulması
- İçeriğin çağdaş, bilimsel ve yaşamsal olması
- Özgür, demokratik ve katılımcı bir ortamda kullanılabilmesi
- Ortak genel kültür kazandırma yanında, ilgi ve yeteneklere göre çeşitlendirilmiş olması
- Uzman ellerde ve özellikle iyi yetişmiş öğretmenlerce gerçekleştirilmesi

24 Ekim 1945' de yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Anlaşması, eğitim hakkı kavramına önemli bir zemin hazırlamıştır. Örgüt ilk faaliyetlerinden birisi olarak 16 Kasım 1945'de Birleşmiş Milletler eğitim,bilim ve kültür örgütünü (UNESCO) oluşturmuştur.

Birleşmiş Milletler Örgütü 'nün 10 Aralık 1948'de kabul ettiği, Bakanlar Kurulu'nun da 6 Nisan 1949'da onayladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, daha sonra birçok düzenlemeye temel oluşturacak bir hüküm getirmiştir. Söz konusu hükmün yer aldığı 26. madde şöyledir:

1.Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve meslek eğitimi herkese açıktır. Yüksek öğrenim, yeteneğine göre herkese eşit olarak sağlanır.

2.Eğitim, insan kişiliğini tam geliştirmeye, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim tüm uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirir ve Birleşmiş Milletler'in barışı koruma yolundaki etkinliklerini daha da geliştirmelidir.

3Ana babalar, çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikle hak sahibidir. (Altunya 1999 : 81)

Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, eğitimin, dünyada barışı ve huzuru sağlamak gibi çok önemli bir işleve sahip olduğunu belirterek "Dünya barışı için eğitim" fikrinde UNESCO' ya öncülük etmiştir. O şöyle demiştir: "Eğer devamlı barış isteniyorsa insan kitlelerinin durumlarını iyileştirecek uluslar arası tedbirler alınmalıdır.İnsanlığın tümünün refahı açlık ve baskının yerine geçmelidir.Dünya vatandaşları, haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak bir şekilde eğitilmelidir". (Başgöz 1995 : 80)

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'na Göre Eğitim Hakkı

Avrupa Birliği söz konusu metnin giriş bölümünde, metinde yer alan hak, özgürlük ve ilkeleri hangi nedenle tanıdığını ortaya koymaktadır. Buna göre : Avrupa halkları, aralarında daha yakın bir birlik oluşturmak için ortak değerlere dayalı barışçı bir geleceği paylaşmaya kararlıdır. Ruhani ve manevi mirasın bilincinde olan Birlik, bölünmez ve evrensel değerler olan insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma değerleri üzerine inşa edilmiştir. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanmaktadır. Birlik vatandaşlığını tesis ederek ve bir özgürlük, güvenlik ve adalet bölgesi oluşturarak bireyi, faaliyetlerinin merkezine yerleştirir. Birlik bu ortak değerlerin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunurken Avrupa halklarının kültürleri ve geleneklerinin çeşitliliği yanısıra üye devletlerin ulusal kimlikleri ve bunların ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerdeki kendi kamu makamlarının düzenlenmesine saygı gösterir, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeye çalışır ve insanların, eşyaların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını ve yerleşme özgürlüğünü sağlar. Bu amaçla, toplum, sosyal ilerleme, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında temel hak ve özgürlüklerin bir bildirmede daha açık bir şekilde ortaya koyulması yoluyla bu hak ve özgürlüklerin korunmasının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bu Bildirge, Topluluğun ve Birliğin yetkileri ve görevlerini ve yetki ikamesi ilkesini dikkate alarak özellikle üye devletlerin ortak uluslar arası yükümlülükleri ve anayasal gelenekleri, Avrupa Birliği Anlaşması, Topluluk Anlaşmaları, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi, Topluluk ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Sosyal Bildirgeler ve Avrupa

Toplulukları Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihat Hukukundan kaynaklanan hakları yeniden teyit etmektedir. Bu haklardan yararlanılması, öteki kişiler, insanlık ve gelecekteki kuşaklar konusunda sorumluluklar ve görevleri beraberinde getirmektedir.

Söz konusu metnin 14. maddesi eğitim hakkına ilişkindir. Buna göre :

Madde 14: Eğitim Hakkı

"Herkes, eğitim görme ve mesleki ve sürekli eğitimden yararlanma hakkına sahiptir.

Bu hak, serbest zorunlu eğitim görme olasılığını da içerir.

*Demokratik ilkelere ve ailelerin çocuklarının kendi dini, felsefi ve eğitim konusundaki inançlarına uygun olarak eğitim ve öğretim görmelerini sağlama hakkına saygı gösterilerek eğitim kurumları tesis etme özgürlüğüne, bu özgürlük ve hakkın kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak saygı gösterilmelidir."**

Avrupa Birliği ve Eğitim

Eğitimin ve eğitim kurumlarının önemini kavramış olan Avrupa Birliği gelecekte kurmayı planladıkları Avrupa'nın inşasının temelini sağlam olabilmesi için özellikle Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Anlaşması'nın kazandırdığı ivme ile Eğitim politikası yönünde önemli adımlar atmada kesin karardır. Avrupa Birliği'nin burada temel hedefi şu anda varolan siyasal ve ekonomik birlikteliği,

* Bkz. Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (Taslak Metni), *Güncel Haber*, Ekim 2000 Ek, Ankara.

Avrupa vatandaşlığı temelinde bireylerin bilincine yerleştirebilmektir.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sahip oldukları farklı kültürel, tarihi, politik kimliklerin doğal bir sonucu olarak eğitim sistemlerinde de farklılıklar görülmektedir. Söz konusu durumun olumlu yanı eğitim konusunda her ülkenin kendi bilgi ve deneyimlerini katması sonucunda ortaya çıkacak yeni bakış açılarıdır. Bu çeşitliliğin getirdiği bir zenginlik söz konusudur ki bu da Topluluğun başlangıçtan beri eğitim alanında varolan "Çeşitliliğe Saygı" ilkesi ile örtüşmektedir.**

Eğitim politikalarında ve sisteminde varolan bu çeşitliliğin yaratacağı olası olumsuzlukları minimize etmenin en akılcı yolu üye ülkeler arasında eğitim alanında işbirliğine yönelik çeşitli programlar yapmaktır. Günümüzde, AB çevrelerinde Avrupa'nın geleceğinin büyük ölçüde, Avrupa vatandaşlarının yaratıcılığı, yetenek ve kararları ile belirleneceği görüşü hakimdir. Topluluk insan kaynaklarının geliştirilmesi, temel olarak eğitim ve staj alanında Topluluk üyelerince alınan ve Topluluk tarafından geliştirilip desteklenen önlemlere bağlı olacaktır. Amaç aktif işbirliği ile eğitim ve stajın kalitesini artırmak ve üye devletlerdeki kuruluş ve kişilerin geleceklerini bir "Avrupa Boyutu" çerçevesinde görebilecekleri bir duruma getirilmesi bakımından, Toplulukta uygulanan sistem ve uygulamalardaki farklılıklar zenginliğinden tam olarak yararlanmaktadır. (Kaymakçı 1993 : V)

** Bkz. *Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council: Education and Training in the European Community: Guidelines for the Medium Term: 1989-92. COM. (89) 236 Final, 2.6.1989, Brussels.*

Avrupa Birliği eğitim konusuna yönelik olarak meydana getirdiği 1976 tarihli ilk eylem planından içinde bulunduğumuz ana kadar gerek kendi içinde organlar bazında gerek üye ülkeler ulusal düzeyde işbirliği için gayret sarfetmişlerdir. Avrupa Birliği'ne üye devletler Avrupa'nın geleceğinin değişim, mobilite ve dolaşım serbestisine bağlı olacağı gerçeğinden hareketle diğer ülkelerin eğitim sistemleri hakkında bilgi sahibi olmaya önem vermektedirler. Bunun iki yönde faydası vardır: temelde; Birlik içinde bilgi, deneyim ve yeniliklerin değişimi, karar mekanizmalarının daha sağlıklı kararlar almasına yardımcı olacak ve eğitim alanında işbirliği Avrupa boyutunun uzlaşma içinde gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır.

Roma Anlaşması ve Eğitim Politikası

Avrupa Topluluğu'nun kurucu anlaşması olan Roma Anlaşması sadece eğitim konusunu içeren özel maddelere sahip olmasa da, eğitim ve mesleki eğitim politikasına yönelik temel düzenlemeleri getirmiştir. Anlaşma'nın 41, 57, 118, ve 128. maddelerinde eğitimle ilgili bazı hükümler bulunmaktadır.

41. madde Ortak Tarım Politikası'na ilişkindir ve mesleki eğitim ve araştırma alanında yapılan girişimlerin faaliyetlerini de ele alır.

118. madde Sosyal Politika alanındadır, sosyal politika alanında Komisyon'un üye ülkeler arasında yakın işbirliği kuracağı alanları ortaya koyar ki bunlardan bir tanesi de temel ve ileri düzeyde mesleki eğitimidir.

57. maddeye göre Konsey ilgili maddede belirtilen prosedürü izledikten sonra diploma, sertifika ve resmi kalifikasyonların

karşılıklı tanınması konusunda yönergeler yayınlamakla sorumlu tutulmuştur. Bu karşılıklı tanıma sonucunda kişiler Topluluk üyesi bir başka ülkede kolaylıkla iş bulma veya kendi işi olanağına sahip olacaklardır.

Roma Anlaşması'nın 128. maddesi; Avrupa Komisyonu'nun önerisi üzerine, Ekonomik ve Sosyal Komite'ye danıştıktan sonra Avrupa Konseyi'nin, ulusal ekonomilerin ve Ortak Pazar'ın gelişimine uyum sağlayacak biçimde bir mesleki eğitim politikası geliştirmesi yönünde genel prensipleri belirlemesini öngörmesine rağmen 1963 yılına kadar somut bir gelişme olmamıştır. Diğer bir deyişle bu çerçevede ilk çalışmalar, bu konuda 1963 tarihinde kabul edilen Konsey kararına kadar gecikmiştir.

Mesleki Eğitim ile ilgili Konsey Kararı ve 1970'li Yıllarda Yapılan Çalışmalar

Konsey, 2 Nisan 1963 tarihinde Ortak Mesleki Eğitim Politikası'nın yürütülmesi konusunda genel prensipleri belirleyen bir karar çıkarmıştır*

63/266 sayılı Konsey Kararı'nda mevcut 10 adet prensip, her bireye gerekli mesleki eğitimin verilmesine ilişkin düzenlemeyi ortaya koymaktadır. İlgili karar, eğitime yönelik olarak gelecekteki gelişmeleri etkilemiştir ancak 1970'lere kadar eğitim Topluluk dahilinde tabu olarak kabul edilen bir konu olmuştur. Eğitim politikası konusunda farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bir grup düşünür, eğitim ve kültür alanında işbirliğinin, tıpkı Avrupa Konseyi yapılanması gibi Avrupalı devletlerin meydana getirdiği bir

* Bkz. Council Decision 63/266, J.O, 2.4.1963

yapılanma altında yürütülmesini öngörürken bunun tam aksine görüş belirten bir başka grup düşünür de eğitim ve kültür politikasının milli egemenlik kavramı ile yanyana olduğunu öne sürmüşlerdir. General de Gaulle'ün başını çektiği bu grup yine de Gaulle'ün Vatanlar Avrupası projesine göre eğitim konusunun Roma Anlaşması kapsamında olmadığını ve bu alanda gerçekleştirilecek herhangi bir girişimin en çok hassas oldukları konu olan milli egemenlik için bir tehdit unsuru anlamına geldiğini öne sürmüşlerdir.

1958-1972 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalar, söz konusu fikir çatışmalarının doğal bir sonucu olarak istenilen düzeye ulaşamamıştır. Herşeye rağmen 1970'li yılların başlarında üye devletler ve Komisyon birtakım çalışmalar başlatmışlardır. 1971 Kasım ayında üye devletlerin eğitim bakanları Konsey çatısı altında biraraya gelerek ilk toplantılarını yapmışlardır. Söz konusu toplantı somut birtakım adımların atılmasına olanak sağlamıştır. Buna göre Roma Anlaşması'nın eğitim konusunda çeşitli girişimler öngördüğü belirtilerek eğitim alanında bir işbirliği yapılması gerektiği vurgulanmış ve eğitimin geliştirilmesi için bir Avrupa Eğitim Geliştirme Merkezi kurulması fikri öne sürülmüştür. Bu fikrin somutlaşabilmesi amacıyla toplantı sonucunda yayınlanan yönetmeliğin 1. maddesi ile kurulan çalışma grubuna konuyu inceleme, üye devletlerin milli eğitimleri arasında işbirliği kurma konusunda inceleme ve değerlendirme yapma yetkisi verilmiştir.

Eğitim alanında işbirliği sağlanmasına ilişkin bir temel kurma gerekliliğinin ilk defa kabul edilmesi nedeniyle toplantı sonrası yayınlanan yönetmeliğin ayrı bir değeri vardır. 1957 yılından beri bu

konuda atılan ilk somut adım denilebilir ki bu sayede eğitimin Topluluğun gelişmesinde, bütünleşmesinde taşıdığı önem kabul edilmiştir.

Komasyon söz konusu gelişmelere paralel olarak Temmuz 1972'de Belçika Milli Eğitim eski bakanı Profesör Henri Jann'ye eğitim alanında bir rapor hazırlama görevini vermiştir. Eğitim konusunda uzman 35 kişilik bir grup tarafından oluşturulan rapor Şubat 1973'de Komasyon a sunulmuştur.

"Eğitim Üzerine Bir Topluluk Politikası için"(For a Community Policy on Education) şeklinde anılan raporda savunulan temel görüşe göre ; Avrupa'da eğitim konusunun önemi anlaşılmış ve bu konuda Avrupa Topluluğu çatısı altında bir eğitim politikası oluşturulması konusundaki çalışmalar önem kazanmıştır. Söz konusu rapor Avrupa Boyutu'nda eğitim, yabancı dil öğretimi, sertifikaların karşılıklı olarak tanınması ve sürekli eğitim gibi temel konularda yapılacak girişimlere zemin hazırlamıştır. Özetle, eğitim konusu artık bir tabu olmaktan çıkmış, somut birtakım program ve girişimler söz konusu olmaya başlamıştır. (Guy 1998 : 7)

1973 yılı Ocak Ayı'nda aldığı bir kararla eğitimi hizmetleri içine alan Komasyon, Topluluk çatısı altında birtakım girişimlerde bulunabilmek için bazı somut öneriler hazırlamıştır. Hazırlanan bu önerileri Haziran 1974'de gerçekleştirdiği toplantıda tartışmıştır. Komasyon'un tartışarak belirlediği bu öneriler doğrultusunda 6 Haziran 1974 tarihli Konsey ve Konsey bünyesinde toplanan üye ülke milli eğitim bakanları bir tavsiye kararı çıkarmışlardır. Buna

göre eğitim konusunda işbirliği bazında bir takım temeller belirlenmiştir.*

Söz konusu işbirliği başlıca üç temel prensip üzerine inşa edilmiştir. Bu prensiplere göre:

Eğitim sadece ekonomik hayatın bir parçası olarak düşünülmemeli, ekonomideki dalgalanmalardan etkilenmesine izin verilmemelidir.

Eğitimde işbirliği programı Topluluğun ekonomi ve sosyal politikalarındaki temel değişimleri yansıtmalı ve bunu yaparken yanısıra ilgili programın eğitim alanında gerçekleştirilmesi hedeflenen özel amaçlara ve niteliklere de uyum sağlaması gerçekleştirilmelidir.

Tüm bunlar gerçekleştirilirken üye ülkelerin farklı eğitim sistemlerinin özelliklerinin diğer bir deyişle farklılıklarının korunmasına özen gösterilmelidir.

Eğitim alanında üye ülkeler arasında işbirliğini sağlayarak her alanda olduğu gibi eğitim alanında da hep birlikte kalitenin yükseltilmesini amaçlayan Konsey, işbirliği programının uygulayacağı alanları Tavsiye Kararı'nın 2. maddesinde ele almıştır. Buna göre söz konusu alanlar şu şekildedir:

- Topluluk üyesi olan ve olmayan ülke vatandaşları ile bu vatandaşların çocuklarına daha iyi bir eğitim ve mesleki eğitim olanaklarının sağlanması,
- Avrupa'da eğitim sistemleri arasında daha sıkı ilişkilerin gerçekleştirilmesi,
- Eğitim hakkında son dokümanların ve istatistiklerin toplanması ,

* Bkz.Council Resolution O.J.C 98, 20.8.1974

- Yüksek Öğrenim kurumları arasında işbirliğinin artırılması,
- Diplomaların ve çalışma sürelerinin akademik açıdan tanınması ,

Topluluk bünyesinde yabancı dil öğreniminin geliştirilmesi ve özellikle de öğretmen, öğrenci ve araştırmacı gibi kimselerin serbest dolaşımına mani olan idari ve sosyal engellerin ortadan kaldırılmasıyla bu kişilerin serbest dolaşımının desteklenmesi,

Bireylere özgür bir biçimde her türlü eğitime girme olanağının sağlanması.*

AB Konseyi, Birlik içinde uzlaşmaya önemli katkılarda bulunabileceği düşüncesiyle, eğitim alanında işbirliğini sağlayabilmek için tavsiye kararının 4. maddesi ile bir eğitim komitesi kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu sayede oluşturulan ve Bakanlar Konseyi tarafından yönlendirilen Komite üye ülkeler ve Komisyon'dan gelen üst düzey yetkililerden oluşmaktadır.

Eğitim alanında görev üstlenen bir diğer oluşum da "insan kaynakları, eğitim, öğretim ve gençlik görev gücü" dür.

Birinci Topluluk Eğitim Eylem Programı

AB, gerçekleştirmiş olduğu eğitim programlarını koordine edebilmek için oluşturduğu Eğitim Komitesi'nin yapmış olduğu çalışmaların sonucu olarak 1976 yılında 1. Topluluk Eğitim Eylem Programı'nı kabul etmiştir.

Konsey, 6 Haziran 1974 tarihli tavsiye kararı ile üye ülkeler arasında eğitim ve öğretim alanında işbirliğinin gerekli olduğu vurgulanmış ve birtakım eylem alanları ve fikirler benimsemiştir.

* Bkz. Council Resolution O.J.C 98, 20.8.1974

Buradan hareketle faaliyete geçilmiş ve 9 Şubat 1976 tarihli Konsey ve Konsey bünyesinde toplanan Eğitim Bakanları Kurulu'nun aldığı tavsiye kararı ile bir eylem programı oluşturmuştur. İlgili eylem programı Birinci Topluluk Eylem Programı olarak adlandırılmıştır.

Birinci Topluluk Eylem Programı, Topluluk düzeyinde eğitim alanında bir eylemin gerçekleştirilmesi konusunda bir temel olmuştur. İlgili tavsiye kararı ile söz konusu eylem programının amaçlarını, uygulamanın denetlenmesi ve gözden geçirilmesinde kullanılacak mekanizmayı da belirtmiştir. Eylemler üye devletler ve Topluluk işbirliği ile gerçekleştirilecektir.

Birinci Topluluk Eylem Programı'nda ele alınan ilk konu üye ülke vatandaşlarına eğitim ve mesleki eğitim alanlarında daha iyi imkanlar sağlanması olmuştur. Topluluk üyesi olmayan ülkelerin vatandaşlarının çocuklarına da aynı imkanların sağlanması öngörülmüştür.

Buna göre üye ülkeler ve Topluluk işbirliği ile gerçekleştirilecek bir dizi faaliyet söz konusu idi:

Ailelere, ev sahibi üye ülkede yararlanabilecekleri eğitim ve mesleki eğitim olanakları hakkında daha fazla bilgi verilmesi, üye ülkelerin sorumluluğu altındadır. Eğitim alanında araştırma ve çalışma yapılmasının yanısıra, öğretmenlere mesleki eğitim verilmesi, karşılıklı bilgi ve deneyim değişiminin gerçekleştirilmesi ise Topluluk yetki alanı içindedir.

İlgili Eylem Programı'nın dördüncü bölümü Konsey'in 6 Haziran 1974 tarihli tavsiye kararında ele alınan konuların

gerçekleştirilmesine yönelik saptamalarda bulunmuş ve bunun için yapılması gerekenleri vurgulamıştır.

Söz konusu Eylem Programı'nda, Avrupa'da eğitim sistemleri arasında daha sıkı ilişkilerin yapılandırılması da ele alınan bir konu olmuş ve Topluluk seviyesinde eğitim politikalarından sorumlu kişilerin düzenli toplantılarla biraraya gelmelerinin gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Üye ülkelere, yüksek öğrenim kurumlarının veya okulların yerel, bölgesel ve ulusal alandaki idarecilerin diğer üye ülkelere eğitim amaçlı ziyaretler yapmasını sağlama sorumluluğu verilmiştir. Topluluk içindeki ilkokul ve ortaöğretimdeki öğrenci ve öğretmenlerin ,üye ülkelerin organize edeceği ve yürüteceği, Avrupa anlamı taşıyan faaliyetler gerçekleştirilmesi ile deneyimlerine bir Avrupa boyutu kazandırılması amaçlanmıştır. Topluluk seviyesinde söz konusu alanlarda işbirliği gerçekleştirilirken, üye ülkelerin faaliyet ve deneyimlerinden faydalanılması öngörülmüştür.

Bütün bunların yanısıra eğitim alanında güncel dokümanların ve istatistiklerin toplanması, yüksek öğrenim alanında işbirliği yapılması, bireylere türü ne olursa olsun eğitim alma konusunda fırsat eşitliğinin sağlanması gibi konular da Birinci Topluluk Eylem Programı dahilindedir. Yüksek öğrenim konusunu da ele alan program ilgili öğrenim basamağında işbirliği için yüksek öğrenim kurumları arasında bağların güçlendirilmesi, öğrencilerin ve öğretim elemanlarının, araştırmacıların mobilitesinin desteklenmesi, diplomaların, çalışma sürelerinin ve yürütülen çalışmaların akademik olarak tanınması konusunda çalışmalar gerçekleştirmeyi amaçları dahilinde ele almıştır.

Topluluğun 1972-1980 yılları arasında eğitim alanında ortaya koyduğu başarılı çalışmalar Topluluğun sosyal politikasında ve eğitim politikasında değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. (Tokol 1995: 108)

Buna göre Topluluk üye ülkeler arasında eğitim alanında birtakım öncelikler belirlemiştir. Tek Pazar'ın tamamlanmasından ve AB'ni kuran Maastricht Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önce ortaya konan öncelikler şöyle sıralanmaktadır:

- Üye ülkelerin eğitim sistemlerinden sorumlu kamu ve özel kurumlar arasında işbirliğinin kurulması,
- Gençlere yönelik eğitim, öğrenim ve rehberlik kuruluşlarının mesleki nitelik kazandırıcı şekilde düzenlenmesi,
- Eğitimde fırsat eşitliği sağlanması ,
- Mesleki eğitim uzmanlarının değişiminin desteklenmesi.

Bu önceliklerin gerçekleştirilebilmesi için üye ülkeler ulusal ve bölgesel düzeyde projeleri koordine etmeyi hedeflemişlerdir. Burada amaç bölgelerarası farklılıkları azaltarak, işgücünün kalitesini yükseltmek, vasıflı işgücü eksikliğini gidermek, yeni istihdam imkanları sağlamak ve dolayısıyla Tek Pazar'ın alt yapısını hazırlamaktır. (Oğuz 1990: 106)

Maastricht Anlaşması'nın Etkileri

1951 yılında imzalanan ve ilk Avrupa Topluluğu olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kuran Paris Anlaşması'ndan başlayarak Avrupa Ekonomi Topluluğu'nu kuran 1957 tarihli Roma

Anlaşması'na dek süren ve Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Anlaşması'na kadar olan dönemde Avrupa Birliği organ ve kurumları, değişken hız ve yoğunluklarda olmak kaydıyla eğitim ve öğretim ile ilgili olan alanlarda destek olmaya çalışmışlardır*

1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Anlaşması AB sürecinde çok önemli bir kilometre taşıdır. Söz konusu anlaşma ile eğitim ve mesleki eğitim Topluluğun ortak politika ve müdahale alanına dahil olmuştur. Bu yeni gelişme Topluluğun daha önce çeşitli programlar aracılığı ile geliştirdiği eğitim faaliyetlerine yeni bir yasal kimlik kazandırmıştır. Buna göre eğitim alanında Topluluğun etkinliği artmakla beraber üye ülkeler arasında ulusal mevzuatların uyumlaştırılması gereği vurgulanmıştır. (Kaleağası 1996 : 75)

Maastricht Anlaşması'nın 118. maddesinde, üye devletler arasında mesleki eğitim ve mesleki ilerleme eğitimi konularında işbirliğinin sağlanmasının Komisyon'un sosyal sorunlara ilişkin görevleri arasında olduğu belirtilmiştir. İlgili anlaşmanın 126. ve 127. maddelerinin ortak başlığı "Genel ve Mesleki Eğitim ile Gençlik" şeklindedir. 126. Madde ile eğitim konusu, 127. madde ile mesleki eğitim konusu irdelenmiştir. Anlaşmanın ikinci başlığı altında yer alan üçüncü maddenin P fıkrasında eğitim ve mesleki eğitimin kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yer almaktadır.

Maastricht Anlaşması "sürekli eğitim" konusunu ele almış ve bu amaçla Topluluk yetkilerinin sahasını genişletmiştir. Anlaşmanın

* Bkz. *European Commission, Education and Training Tackling Unemployment, Luxemburg 1996, p. 2*

126. ve 127. maddeleri ile Birlik "sürekli eğitim" alanında yetkili kılınmıştır. (Ulucan 1997 : 52)

Yeni bir eğitim Politikası geliştiren 126. maddede ele alınan esaslara göre Topluluk, üye ülkelerin mevcut dil, kültür farklılıkları ile eğitim sistemlerinin çeşitliliklerine saygı göstererek söz konusu ülkelerin faaliyetlerini desteklemek, üye ülkeler arasında işbirliğini teşvik etmek ve gerekirse çalışmalarının tamamlanmasına yardımcı olmak ve desteklemek suretiyle eğitim kalesinin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Topluluğa, özel bir mesleki eğitim politikası oluşturan 127. madde hükümlerine göre ise Topluluk, üye ülkelerin mesleki eğitimlerinin kapsamı ve organizasyonuna yönelik sorumluluklarına saygı duyarak, üye ülkelerin çalışmalarını tamamlayıcı ve destekleyici bir mesleki eğitim politikası uygulayacaktır.

Topluluğun, eğitim politikası geçmişinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Maastricht Anlaşması kapsamındaki diğer gelişmeler ise, özellikle eğitimin finansmanı olmak üzere, Avrupa Sosyal Fonu'nun faaliyet alanının genişletilmesinde görülmektedir. İlgili Fon'un, istihdam fırsatlarının geliştirilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi varolan hedeflerine ilaveten özellikle mesleki eğitim ve yeniden eğitim yoluyla çalışanların endüstriyel değişim ve üretim sistemlerindeki değişikliklere adaptasyonunun kolaylaştırılması gereği önemle üzerinde durulan bir konu olmuştur.

1993 yılında başlayan ve Maastricht Anlaşması ile yeni bir ivme kazanan Avrupa Tek Pazar'ı Avrupa'ya sadece gelişmiş ekonomik durumdan faydalanma fırsatı değil, aynı zamanda içinde tüm

vatandaş ve çalışanların, beceri, yetenek ve niteliklerini bir bütün olarak Topluluk yararına geliştirip kullanabilecekleri bir yer olma fırsatı sunmaktadır. (Kaymakçı 1993 : V)

Maastricht Anlaşması ile Avrupa Komisyonu 1993 yılında yeni bir rapor yayınlamıştır. "Büyüme, Rekabet Gücü ve İstihdama İlişkin Beyaz Rapor" da 21. yüzyılda karşılaşılabileceği öngörülen sorunlar ve çözüm önerileri ele alınmış, eğitim ve öğretimin ekonomik büyümeyi istihdama dönüştürmesi gereği ifade edilmiştir. Bu amaçla, AB'nin mevcut ortak, eğitim ve mesleki eğitim ve gençlik programları Avrupa Komisyonu tarafından, Birliğin diğer faaliyetleri ile tutarlı bir biçimde ve adeta onları tamamlayıcı nitelikte yeniden biçimlendirilmiştir. Söz konusu işlevin finansmanının AB yapısal fonlarınca karşılanması uygun görülmüştür.*

Eğitim ile istihdam arasındaki bu ilişkiden hareketle Avrupa Birliği istihdama ilişkin stratejisinde, çok yeni bir gelişme kaydetmiştir. Buna göre Aralık 2000'de gerçekleştirilen Stockholm Zirvesi'nin hemen ardından Avrupa Eğitim Alanı'nın yaratılmasında yeni teknolojilerin kullanılmasını öngören e-Öğrenim Eylem Planı, Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Planın amacı, Avrupa Birliği, üye ülkeler ile eğitim, öğrenim ve sanayi arasında yaşam boyu eğitim, eğitim sistemlerinin modernleştirilmesi ve yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin birleştirilmesi için işbirliğinin teşvik edilmesidir. Eylem planı, e-Avrupa 2002 girişimini tamamlayıcı

* Bkz. *European Commission , Proposals, 1995-1999, Socrates, Leonardo, Youth for Europe III, Education , Training, Youth, Lüksemburg 1994, p.7*

nitelikte ve Avrupa istihdam stratejisinin ve yakın zamanda kabul edilen ve Avrupa işgücü piyasası stratejisinin anahtar ögesidir.**

Sonuç

Bir toplumun uygarlık seviyesi hiç şüphesiz ki sahip olduğu eğitim sisteminin kalitesi ve dolayısıyla yeni koşullara uyum sağlayabilme kabiliyeti ile doğru orantılıdır. Uygarlık yolunda hızlı yada yavaş ilerleyen ülkeler söz konusudur. Burada temel değişken, aynı zamanda ülkelerin büyüme hızları arasındaki farkı da en iyi şekilde açıklayan “eğitim” dir. Yüksek bir eğitim kalitesi ile uygarlığı yakalamış olan ülkelerde toplumsal yaşam ileriye bakan akılla düzenlenir. Uygarlığın birinci şartı Bertrand Russell’ın ifade ettiği gibi ileriye yönelik düşünme (forethought) niteliğidir. Russell “biri araştırırsa herhalde ileriye yönelik düşünce noksanı ile faiz oranlarının yüksekliği arasında doğrudan ilişki bulur” sözleri ile bu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. (Yenal 1999: 104)

Kaliteli eğitim sistemleri dolayısıyla uygarlık yolunda hızlı ilerleyen ülkelerde toplum kurumları, kuralları ve gelenekleri insanca yaşamı gerçekleştirme ve güzelleştirme amacına hizmet etmektedirler.

Kalkınmanın ve çağdaş uygarlığı yakalamanın temelini oluşturan nitelikli eğitim ezbere dayalı, sadece bilgi aktaran öğretim değil, bireyleri düşünmeye ve araştırmaya özendiren ve dolayısıyla insan kalitesini yükselten eğitimidir.

** Bkz. Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Güncel Avrupa*, Nisan 2001, sayı: 18, s.2

Bilim ve teknolojiye kaydedilen hızlı gelişim ve değişimler, günümüzde yaşanan globalleşme ve entegrasyon sürecinin yarattığı gereksinimler sonucu ülkeler mevcut eğitim sistemlerini sorgulamakta ve yeniden yapılandırma ile eğitimde hedeflenen kaliteyi yakalayarak nitelikli insan gücü yetiştirmeyi amaçlamaktadırlar.

Avrupa Birliği'nin kuruluşundan beri ulaşmayı hedeflediği siyasal ve ekonomik bütünleşmeye, üye ülkeler arasında kültürel ve sosyal anlamda bütünleşme sağlamadan ulaşması çok zordur. Bunun bilincinde olan Birlik birbirinden farklı eğitim sistemlerine sahip ülkeler arasında, eğitimde çeşitliliğe saygı prensibine de saygı duyarak bir ortaklık kurmaya çalışmaktadır. Birlik söz konusu amaçlara ulaşmak ve sınırları içinde hayat standartlarını yükseltmek için, eğitim yoluyla, insan kaynaklarının kalitesini artırmak ve mevcut işgücünün becerilerini globalleşmenin yarattığı gereksinimler doğrultusunda yaşanan teknolojik ve sosyal değişikliklere uyarlamak zorunda olduğunun da bilincindedir.

Avrupa Birliği'nin eğitim politikasının temel hedefi, sınırları içinde, çok kültürlülüğü de zedelemeyen yeni nesle ortak bir Avrupalılık ruhu aşılabilmek ve modern çağın ihtiyaçlarına yanıt verebilecek yüksek yeteneklerle donatılmış gençler yetiştirerek ortak bir gelecek yaratabilmektir. Söz konusu politika Avrupalılık ruhunu güçlendirecek bir girişim olarak düzenlenmiştir ve şüphesiz Avrupa Birliği tarafından eğitim alanında yürütülen politika ve faaliyet programları Avrupa'nın inşasında çok önemli olmanın ötesinde Avrupa'nın ekonomik gücünü artırmada, kültürel ve sosyal birleşmesini hızlandırmada çok önemli rol oynayacaktır.

Kaynakça

- ALTUNYA , Niyazi (1999). "Eğitim Hakkı", 75 Yılda Eğitim, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (Taslak Metni), Güncel Haber, Ekim 2000 Ek, Ankara.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Güncel Avrupa, Nisan 2001, Ankara.
- BAŞGÖZ, İlhan (1995). Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- BİLEN, Mürüvvet. (1993). Plandan Uygulamaya öğretim, Strateji, Yöntem, Teknik, Taktik, Plan, Plan örnekleri, Ders Araç-Gereçleri Takav Matbaacılık, Ankara.
- Commission of the European Communities, Communication from the Commission to the Council: Education and Training in the European Community: Guidelines for the Medium Term: 1989-92. COM (89) 236 Final, 2.6.1989, Brussels.
- Council Decision 63/266, J.O., 2.4.1963
- Council Resolution O.J.C. 98, 20.8.1974
- COŞKUN, Hasan (1996). Eğitim Teknolojisi Açısından Kültürlerarası Eğitim, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- European Commission (1996), Education and Training Tackling Unemployment, Luxembourg.
- European Commission (1994), Proposals 1995-1999, Socrates, Leonardo, Youth for Europe III; Education, Training, Youth, Luxembourg.
- KALEAĞASI, Bahadır (1996), Avrupa Birliği'nin Yetkileri ve Karar Alma Mekanizmaları, İKV yayını no: 32, İstanbul.

- MEB, Avrupa Topluluğu Eğitim, Staj ve Gençlik Programları Rehberi, (1994), Çev. Faruk Kaymakçı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara.
- MEB, Milli Eğitim Politikaları ve Şuralar (Araştırma), (1996), MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Şura Genel Sekreterliği, Ankara.
- NEAVE, Guy (1988). The EEC and Education. Trentham Books, Great Britain.
- OĞUZ KARAUÇAK , Şebnem (1990). Avrupa Topluluğu'nda Sosyal Politikalar ve Sosyal Güvenlik Sistemleri, İKV yayın no: 94, İstanbul.
- OĞUZKAN , F. (1998). Eğitim Terimleri Sözlüğü, (3. Baskı), Ankara.
- OZANKAYA, Özer (1995). Cumhuriyet Çınarı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TANİLLİ, Server (1989). Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz ?, (5. Baskı), Amaç Yayıncılık, İstanbul.
- TOKOL, Aysen (1995), Uluslar arası Sosyal Politika, Bursa.
- TURGUT, Bekir (2000). "Uygarlığın Oluşumunda Eğitimin Rolü", Milli Eğitim, Sayı: 148: 2.
- ULUCAN, Devrim (1997). "Maastricht Anlaşması'ndan Sonra Birlik'in Sosyal Politikası ve Geleceği", Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikaları ve Türkiye Semineri, 16-19 Mayıs 1997, Ankara.
- YENAL, Oktay (1999). Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı -Eğitim Boyutu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

